Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

TÉZISFÜZET

Lukács András

Műfajspecifikus megfeleltetési stratégiák az útikönyvek fordításában

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezető: Prof. Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Fordítástudományi Doktori Program

Vezető: Prof. Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Prof. Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

Opponensek: Dr. Szili Katalin CSc, habilitált egyetemi docens

Prof. Dr. Lendvai Endre Dsc, egyetemi tanár

Tag: Dr. Szabó Győző CSc, nyugalmazott egyetemi docens

Titkár: Dr. Dróth Júlia PhD, egyetemi docens

Póttagok: Prof. Dr. Cs. Jónás Erzsébet DSc, egyetemi tanár

Dr. Simigné Dr. Fenyő Sarolta PhD, habilitált egyetemi docens

Témavezető és tudományos fokozata:

Dr. Papp Andrea PhD, egyetemi docens

Budapest, 2012

1. Az értekezés célja

Az értekezés célja egy viszonylag kevéssé vizsgált terület, az útikönyvek fordítása során felmerülő fordítási problémák feltárása.

2. A kutatás fő kérdése

A kutatás fő kérdése, hogy az útikönyvek fordított változatai kielégítik-e a célnyelvi olvasóknak az útikönyvekkel szemben támasztható tartalmi, illetve formai igényeit. Ezen általános kérdés alapján a kutatási anyag szűkítése után specifikus kérdések, illetve hipotézisek fogalmazhatók meg.

3. A kutatás elméleti háttere

A szükségletek hierarchiájának a pszichológiában (Maslow 1970) és a turizmusban (Fazakas, Török 2002, Pernyéz 2003, Lengyel 2004, Michalkó 2004) is ismert elméletét az útikönyv használójára alkalmazva úgy fogalmazhatunk, hogy az útikönyv funkciója az, hogy a turistának az adott úticéllal kapcsolatos igényeinek, szükségleteinek kielégítéséhez információt nyújtson és ösztönzést adjon.

A kultúratudomány felől közelítve a kultúra fogalmának (Kramsch 1998, Kroeber, Kluckholn 1952, Goodenough 1971, Trompenaars 1993, Hofstede 1991) és részeinek (Hall 1975, Hofstede 1991, Adaskou & Britten 1990, Kramsch 1991, Cankova & Gill 2002) körüljárása után felvázolható, hogy a kultúra hogyan jelenik meg és milyen részekre bontható az útikönyvekben.

A fordítástudomány felől közelítve az útikönyvek fordításának problematikája több elmélet keretei között is értelmezhető. A funkcionális ekvivalencia elve (Klaudy 1999), az idegenszerűséggel foglalkozó teória (Klaudy 1987), a skopos-elmélet (Vermeer 1978), Gutt (1991) relevancia-elmélete és a műfajspecifikus megközelítés (Károly 2007) is arra a következtetésre vezetnek, hogy abban az esetben, ha a fordító az utazási szükségleteket valóban kielégítő, a célnyelven írott útikönyvekhez hasonló útikönyvet kíván létrehozni, szükségszerű, hogy bizonyos formai, illetve tartalmi változtatásokat eszközöljön a forrásnyelvi útikönyv szövegéhez képest.

4. A kutatás anyaga, módszere

Kutatásomhoz a hazánkban kapható útikönyvek leggyakoribb fordítási irányát figyelembe véve az angol–magyar nyelvpárt választottam, az angolról magyarra fordított útikönyvek átláthatatlan bőségét pedig a kulturális vonatkozásokban rendkívül gazdag Róma városát bemutató útikalauzokra szűkítettem, végül a kutatási anyagom fő vonalát 12 útikönyvre korlátoztam: négy eredeti angol munka (Ercoli 2008, Kennedy 2008, Gilbert, Brouse 2010, Jepson 2006) és magyar fordításaik összevetése a párhuzamos, négy szintén Rómáról szóló magyar nyelvű útikönyv (Ürögdi 1969, Kudar 2003, Kordé 2010, Gyenge 2006) pedig az összehasonlító vizsgálódás alapjául szolgált. Ezeken kívül pragmatikai vizsgálataimhoz az elmúlt száz év magyar nyelvű Róma-útikönyveiből (Szemenyei 1893, Laczó 1906, Siklóssy 1910, Lányi 1937) válogattam, illetve a Panoráma sorozat egyéb fővárosokat bemutató köteteit (Bács 1976, 1979, Bereznay 199, 1982, Ember 1980, 1981, 1982, Lindner 1974, 1983, Pálfy 1980, 1988, Soproni, Faith 1975, Szathmári 1973, Verzár 1983, Závodszky, Lindholn 1983) is felhasználtam.

A manuális módszerrel történt vizsgálat során gyűjtött példák segítségével kerestem a választ a Rómáról szóló angol nyelvű útikönyvek fordítása kapcsán feltehető specifikus kutatási kérdésekre a lexika, a pragmatika és a tartalom szintjén.

5. A kutatás kérdései, hipotézisei

Az általános kutatási kérdésből kiindulva – a kutatási anyag tanulmányozása során – két hipotézist fogalmaztam meg a lexika szintjén, valamint három kérdést a pragmatika és egyet a tartalom szintjén:

1) Az idegen (a vizsgálatban olasz) szavak nagyobb számban fordulnak elő a fordított magyar szövegben, mint az eredeti angol, de kisebb számban, mint az eredeti magyar útikönyvekben.
2) A magyarra fordított szövegben előfordulnak az eredeti angol szöveg hatását tükröző, idegenszerű toponimák.

3) Milyen nyelvi kifejezőeszközök szolgálnak az interperszonális viszonyok jelölésére az eredeti angol és az eredeti magyar nyelvű útikönyvekben?

4) Milyen eltérések tapasztalhatók e nyelvi kifejezőeszközökben az eredeti angol és eredeti magyar nyelvű útikönyvek között?
5) Tekintettel vannak-e erre a fordítók, azaz: nyelvi transzfer történik csupán, vagy a célnyelvi műfaji hagyományokhoz közelít a fordítás az interperszonális viszonyok kifejezésének tekintetében?
6) Milyen tartalmi változtatások valósulnak meg a fordított szövegekben a forrásnyelvi szövegekhez képest?

6. A kutatás eredményei

1) Az olasz nyelvi lexika angol eredeti és magyarra fordított szövegekben való előfordulásának vizsgálata során kiderült, hogy a magyarra fordított útikönyvek az olasz szavak szerepeltetésének tekintetében az eredeti angol és eredeti magyar útikönyvek között helyezhetők el, amennyiben idegen elemeket mellőző hagyományos magyar útikönyvnél lényegesen több, míg az idegen elemeket gyakran használó angol eredetinél kevesebb olasz szó szerepel a magyarra fordított útikönyvekben.
2) A római toponimáknak az eredeti magyar és a magyarra fordított szövegekben fellehető változatai között csak kevés eltérést tapasztaltam, a magyarra fordított szövegekben előforduló néhány, a célnyelvi olvasónak szokatlan forma használata azonban minden esetben az angol nyelvű szöveg hatására vezethető vissza.

3) A vizsgálat során kiderült, hogy mind az angol, mind a magyar nyelvű útikönyvekben megjelenik az interperszonalitás nyelvi kifejezése mind az olvasó irányában (’ad lectorem’), mind pedig a szerzőre vonatkozóan (’ab auctore’), implicit és exlpicit módon egyaránt.
4) Eltérések az explicit ’ad lectorem’ típusú formáknál észlelhetők az eredeti angol és magyar nyelvű útikönyvek között: az angol *you* és *your* névmásokkal jelzett második személlyel szemben a magyarban többes szám első személyű, valamint harmadik személyű körülírásos formák szerepelnek, az imperativusi alakokkal szemben coniunctivusok jelentkeznek.

5) A fordítók csak részben vannak tekintettel a magyar műfaji hagyományokra: mind az eredeti angol szövegekre jellemző alakok, mind pedig a magyar útikönyvekből ismert alakok előfordulnak.

6) A Maslow-féle szükséglethierarchia alsóbb szintjein mutatkozó szükségletek kielégítéséhez szükséges, nyelvközösségenként eltérő gyakorlati jellegű információk különbségeire többnyire tekintettel vannak a fordítók, és gyakran analógiás tartalomváltoztatást eszközölnek a fordításban.

   A kis kezdőbetűs kultúraként aposztrofálható életmód, illetve szokások kontrasztív bemutatásának fordításánál a fordítók nincsenek tekintettel a forrásnyelvi olvasóközönséghez képest eltérő kultúrájú célnyelvi közönség eltérő nézőpontjára.

   A nagy kezdőbetűs kultúra vagy művelődéstörténet tekintetében a fordítók, a magyar útikönyv hagyományaihoz és a célközönség igényeihez képest csak jóval ritkábban térnek ki a magyar vonatkozásokra, ezeken belül is az implicit magyar vonatkozásokat ritkábban említik, mint az explicit magyar vonatkozásokat.

7. A kutatás haszna

A kutatás haszna elsősorban a fordítástudomány horizontjának bővítése, amennyiben a disszertáció egy a fordításelméletben eddig csak érintőlegesen tárgyalt műfaj fordítása során felmerülő kérdésekről ad átfogó képet.

A dolgozat eredményei felhasználhatók a fordítóképzésben is, hosszú távon pedig hozzájárulhatnak a fordított útikönyvek színvonalának emelkedéséhez.

A tézisekhez felhasznált irodalom jegyzéke

Adaskou, K., Britten D., Fahsi, B. 1990. *Design Decisions on the Cultural Content of a Secondary English Course for Morocco*. ELT Journal 44(1), 3-10.

Cankova, M., Gill, S. 2002. *Intercultural Activities*. Oxford: Oxford University Press

Fazakas G., Török L. 2002. A piac működése. In: Török L., Behringer Zs. (szerk.) *Turizmus és vendéglátó ismeretek*. Budapest: Szókratész Külgazdasági Akadémia. 11–54.

Gutt, E-A. 1991. *Translation and relevance: cognition and context.* Oxford: Basil Blackwell.

Hall, E. 1975. *Rejtett dimenziók*. Budapest: Gondolat.

Hofstede, G. 1991. *Cultures and Organizations. Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.

292.

Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Akadémiai Kiadó.

Klaudy K. 1987. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest: Akadémiai Kiadó (Nyelvtudományi Értekezések 123.)

Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastica.

Kramsch, C. 1991. Culture in Language Learning: A View from the United States. In: De Bot, K., Ginsberg, R.B., Kramsch, C. (szerk.) *Foreign language research in cross-cultural perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 217–240.

Kramsch, C. 1998. *Language and Culture.* Oxford: Oxford University Press.

Kroeber, A. L., Kluckholn, C. 1952. *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions.*New York: Vintage Books.

Lengyel M. 2004. *A turizmus általános elmélete*. Budapest: Heller Farkas Főiskola.

Maslow, A. 1970. *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.

Michalkó G.2004. *A turizmuselmélet alapjai*. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.

Pernyéz I. 2003. *Turizmus*. Miskolc: Perfekt-Books.

Trompenaars, F. 1993. *Riding the Waves of Culture.* London: Nicholas Brearley.

Vermeer, H. J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen* 23 (3). 99–102.

A disszertációban felhasznált források

Bács Gy. 1976. *Belgrád*. Budapest: Panoráma.

Bács Gy. 1979. *Varsó*. Budapest: Panoráma.

Bereznay I. 1979. *Lisszabon*. Budapest: Panoráma.

Bereznay I. 1982. *Barcelona*. Budapest: Panoráma.

Ember M. 1980. *Berlin, az NDK fővárosa*. Budapest: Panoráma.

Ember M. 1981. *London*. Budapest: Panoráma.

Ember M. 1982. *Bécs*. Budapest: Panoráma.

Ercoli, O. et al. 2008. *Róma – Útitárs.* (ford. Rózsa Gy. et al.) Budapest: Panemex Kft.

Ercoli, O. et al. 2008. *Rome – DK Eyewitness Travel Guide.* London: Dorling Kindersley Publishers Ltd.

Gilbert, S., Brouse, M. 2009. *National Geographic Traveler – Rome.* Washington: National Geographic Society.

Gilbert, S., Brouse, M. 2010. *National Geographic Traveler – Róma*. (ford. Varga K.) Budapest Geographia Kiadó.

Gyenge I. 2006. *Róma*. Budapest: Dekameron.

Jepson T. 2006. *AAA Spiral Guide: Rome.* Hampshire: AA Developments Limited.

Jepson T. 2006. *Spirál könyvek: Róma.* (ford. Simonné Kajsza K. et al.) Miskolc: Well-Press Kiadó.

Kennedy, J. et al. 2008. *Róma – Top 10.* (ford. Nagy V.) Budapest: Panemex Kft.

Kennedy, J. et al. 2008. *Rome – DK Eyewitness Top 10 Travel Guide.* London: Dorling Kindersley Publishers Ltd.

Kordé Z. 2010. *Róma és a Vatikán. Útikönyv.* Budapest: Hibernia.

Kudar L. 2003. *Róma*. Budapest: Cartographia.

Laczó V. 1906. *Mirabilia Romae*. Budapest: Müller Károly könyvnyomdája.

Lányi M. é. n. *Róma és környéke*. Budapest: Cserépfalvi utikönyvek.

Lindner L. 1974. *Amszterdam*. Budapest: Panoráma.

Lindner L. 1983. *Koppenhága*. Budapest: Panoráma.

Pálfy J. 1980. *Párizs*. Budapest: Panoráma.

Pálfy J. 1988. *Brüsszel*. Budapest: Panoráma.

Siklóssy L. 1910. *Róma*. Budapest: Eggenberger-féle Könyvkiadóvállalat.

Soproni J., Faith T. 1975. *Athén*. Budapest: Panoráma.

Szathmári G. 1973. *Moszkva*. Budapest: Panoráma.

Szemenyei M. 1893. *Róma. Vagyis az Örök Város nevezetességei*. Budapest: „Hunyadi Mátyás”-intézet.

Ürögdi Gy. 1969. *Róma*. Budapest: Panoráma.

Ürögdi Gy. 1991. *Róma*. Budapest: Panoráma.

Verzár I. 1983. *Madrid*. Budapest: Panoráma.

Závodszky F., Lindholm, H. 1983. *Stockholm*. Budapest: Panoráma.